

Валентин Васильович Рибалка,
доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу педагогічної психології і психології праці
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України,
радник директора Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 159.9.18

ДУХОВНІСТЬ І ДУХОВНА КУЛЬТУРА У СТАНОВЛЕННІ ТВОРЧО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

В статті освещается проблема влияния духовности и духовной культуры на становление, творчески одарённой личности в контексте историко-теоретических данных, свидетельствующих о том, что такое влияние осуществляется через овладение и действие высших духовных ценностей Добра, Красоты и Истины на личность, на её дух, душу и тело, в целях её совершенствования и самореализации.

Ключевые слова: *духовность, духовная культура, становление, творчески одарённая личность, Добро, Красота и Истина, дух, душа и тело.*

The article reveals problem of the influence of spirituality and spiritual culture on the formation of a creative talented person in a context of historical and theoretical data demonstrating that this influence is through the action and higher spiritual values of Goodness, Beauty and Truth on personality, her spirit, soul and body - with a view to its improvement and self-realization.

Key words: *spirituality, spirityal culture, formation, creatively gifted person, Goodness, Beauty and Truth, spirit, soul and body.*

Проблема духовності, духовної культури та їх ролі у становленні творчо обдарованої особистості у дитячому та юнацькому віці постає, як актуальна у декількох аспектах. Перший з них полягає у з'ясуванні факту та особливостей впливу феномена духовності на особистість обдарованої дитини, як суттєвого, поряд з традиційним виховним впливом сім'ї та системи освіти. Другий аспект пов'язаний з глибшим усвідомленням розвивального потенціалу духовної культури, як чинника становлення творчо обдарованої особистості, і кращим використанням цього потенціалу для її зростання і самоактуалізації.

Отже, метою нашої статті є досягнення розуміння можливого та дійсного впливу феномена духовності та духовної культури на розвиток творчо обдарованої особистості.

Відомо, що поняття духу, духовності вперше з'явилися в релігії і лише після цього стали предметом розгляду в науці. Так, С. Аверинцев відмічає, що поняття «Дух Святий» має різні тлумачення в різних релігіях, на різних етапах їх становлення. У язичницьку добу воно означало, зокрема, у Паракліта, «помічник», «утішник», а в іудаїзмі – «діяльну силу божого натхнення» [1]. У християнському віруванні, в архаїчних текстах Старого Завіту Дух Святий надає

полководцям войовничого запалу, спричиняє богатирську несамовитість, перетворює на «іншу людину», якій Бог перетворює серце» [там само]. Згідно зі старовинними текстами, Дух Святий надає людині особливого дару, що робить її гідною царського сану [1]. У стародавніх текстах описуються «різноманітні випадки покликання через Дух Святий до виконання тієї чи іншої сакральної функції», наприклад, «покликання... того чи іншого пророка, починаючи з Мойсея...» [1]. Тобто, вже у стародавні часи поняття духу було пов'язано з вищими проявами людської природи, з тим, що сьогодні ми називаємо обдарованістю, талантом, геніальністю.

Як свідчить С. Аверинцев, у середньовічній християнській літературі неодноразово повторюється метафора – «священний письменник, як музичний інструмент, на якому грає Дух Святий» [1].

Релігійне тлумачення Духу Святого набуло певної трансформації у наступних релігійно-філософських та філософських поглядах на дух Гассенді, Декарта, Мальбранша, Спінози тощо. На думку останнього, «абсолютна чеснота, або сила духу, ... є пізнання, але вище, що може розуміти дух, є бог, тобто, вища добротність духу полягає у пізнанні бога. Тому пізнання і любов бога, як наше вище благо є остання

мета духу...» [12]. Як стверджує Л. Фейєрбах, Спіноза вважав, що до «самої сутності людського духу належить те, що він має адекватне пізнання про вічну і нескінченну сутність бога» [12].

У філософії Спінози дух знаходить оригінальне визначення, характеристику свого безсмертя, буття, об'єкта, розуміння сутності, видів (мислячий, релігійний, створений, людський), а також – зіставлення з душею [12]. Відмітимо, що для творчого потенціалу обдарованості, таланту, геніальності видатних діячів людства було і є характерним звернення до проблем вічності, нескінченності, безсмертя життя, про що говорив Спіноза.

Змістовну характеристику духу подав Г.В.Ф.Гегель [4], який звернув увагу на його суб'єктивність та всеосяжність. Духовність виступає для філософа констатувальним фактором єдності народу. Г. В. Ф. Гегель називає три розділи науки, що розглядають дух, як сам по собі: 1) у своєму безпосередньому зв'язку з органічним тілом і похідній від цього залежності від афекцій та станів тіла – це *антропологія духу*; 2) як суб'єкт, що відноситься до іншого, як до об'єкта, такий дух є *свідомістю* і являє предмет *феноменології духу*; 3) як дух, взятий в його діяльності зсередини себе, тоді він розглядається *психологією духу*» [4].

Г. В. Ф. Гегель виділяє такі види духу, як *реальний дух* (держава), *народний дух*, *практичний дух*, *дух цілого*, *всеосяжний світовий дух*, *релігійний дух*, що мають специфічне організаційне життя, зовнішні зв'язки, принципи, закони, форми [4]. На його погляд, дух у чистому вираженні подано у мистецтві, його індивідуальній своєрідності, з субстанціональним змістом і формою народної фантазії [4].

Релігійний дух визнається філософом абсолютним духом, істиною «для всіх людей», наголошуючи при цьому, що «сутністю істинної людської волі є *любов*» [4]. Світовий дух може, на його думку, «керувати часом» [4], він є «рух в собі» [4], як, певною мірою, «незалежний від пізнання» [4].

Г.В.Ф.Гегель наводить характеристики духу, пов'язуючи його з «кругообігом абсолюта, який став духом, як такий, як народжена цілісність, як дух, як свідомість, ...як створення, що народжує своє становлення для себе самого, як вже створеного...». При цьому «наука домінує над вірою та її підходом, покладається на себе як дух і приходиться до себе як дух» [4].

Природа духу потаємна, «темно для людського духу, і він є загадка для себе», але є чистим і високим, що притягує до себе, оскільки «дух панує над світом за допомогою свідомості. Це його інструмент...» [4]. Дух забезпечує прогрес людства. При цьому дух виступає у Г.В.Ф.Гегеля, як ідеальний продукт масової творчості людства, як творче, за своєю суттю утворення, що підтримує і розвиває себе творчістю, як джерело творчості, що притягує до себе талановитих, геніальних людей своєю розвивальною креативною сутністю. У сфері духовності знаходяться вищі цінності людства, з якими працюють видатні діячі, як предметом пізнання і творення.

У «Філософському словнику» за редакцією І.Т.Фролова поняття духу (лат. *Spiritus* – подув, тонке повітря, дихання, запах) розуміється у широкому сенсі, як «поняття, тотожне ідеальному, свідомому, на відміну від матеріального початку; у вузькому сенсі, однозначне з поняттям мислення. Виділяють суб'єктивний і об'єктивний дух. Духовне є особливий, вищий результат матеріальної суспільно-історичної практики людей; за словами Ф. Енгельса, мислячий дух – «вищий світ» матерії. Духовне життя суспільства виступає, як відображення суспільного буття. Разом з тим, воно активно діє на суспільне життя, практичну діяльність людини» [13].

Важливим є поняття «духовне виробництво», введене К. Марксом для характеристики виробництва ідей, знань, уявлень, художніх цінностей. Духовне виробництво має історичний характер, являючи духовну діяльність, що має певні суспільні форми. Творча діяльність у сфері духовного виробництва органічно пов'язана зі спадковістю, оскільки сприймаючи спадок і заново оцінюючи його, люди набувають здатність творити самі. Витвори культури, подані в матеріалі, мові, мають бути відтворені новими поколіннями, внесені в їх діяльність. Виділяють дві форми духовного виробництва: 1) функціонально задану; 2) універсально-спадкову...». Цей процес зміни поколінь утворює корінну умову розвитку в молоді якостей творчо обдарованої особистості – це популяційний, суспільний, неперервно діючий механізм передавання та примноження духовних цінностей при переході від зрілих до юних творців культури людства.

Відомий український педагог академік С.Гончаренко розуміє дух, як: «1) філософське поняття, що означає ідеальний, безтілесний початок, на відміну від матеріального, тілесного початку. Питання про співвідношення духу і матерії – основне питання філософії. Визначення первинності матерії, вторинності духу – визначальна риса матеріалізму, визначення першоосновою світу духу – визначальна риса ідеалізму, спиритуалізму; 2) у релігії «дух святий» – третя особа святої трійці; 3) переносно – внутрішній стан, моральна сила людини, колективу» [5]. Відповідно до цього, духовні цінності С. Гончаренко розуміє, як «втвори людського духу, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури [там само].

Людина духовна у тій мірі, в якій вона задумується над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб особистості є важливим завданням виховання [5]. Духовність виступає необхідною якістю творчо обдарованої особистості юного покоління, джерелом його розвитку та умовою самоактуалізації у процесі творення духовних цінностей. В контексті цих даних постає питання про відмову творчою особистістю від категоричного протиставлення між ідеалізмом і матеріалізмом та встановлення продуктивних антиномічних зв'язків між ними.

У відповідній статті «Енциклопедії освіти» поняття духовності визначається, як «категорія людського

буття, якою виражається його здатність до самотворення та творення культури. Духовність є вищим рівнем розвитку особистості, на якому основними мотиваційно-смысловими регуляторами її життєдіяльності є вищі людські цінності. Це рівень більш зрілої і відповідальної (перед собою тощо) особистості, здатної не тільки пізнавати та відображати навколишній світ, а й творити його» [6]. Іншими словами, духовність має акмеологічний, аксіологічний, онтологічний та креативний виміри. Автор статті Р. Охрімчук відмічає, що з початку наукового аналізу духовності, наприкінці XIX – на початку XX ст., вона «пов'язувалася із системою цінностей особистості та її здатністю до цілепокладання... Спільними у різних підходах до аналізу категорії духовності є визнання її зв'язку із надіндивідуальними смислами й цінностями, божественними чи космічними силами» [там само].

«...Засадничі положення філософії духовності актуалізують духовність, як основу людського буття. Людина вроджена у світ, а світ – у неї. Цей олюднений світ досягається через духовність людини, буття якої є своєрідною реальністю, що глибинно пов'язана із буттям космічним» [6].

Автор статті вказує також, що духовність була предметом розмірковувань великого народного мислителя, мандрівного філософа, просвітителя і письменника Г.Сковороди. Він протиставляв світ духовності (її роль у пізнанні зовнішнього світу через пізнання себе, вимірюваного себе), багатство і силу духу – світу бездуховності, що утворюють людські пристрасті, розбещеність, нестриманість. На думку Г.Сковороди, духовність і бездуховність певною мірою протиставлені у поняттях культури і природи. Духовність об'єднує загальнолюдські, трансцендентні цінності, забезпечує «злиття людини із космічною світобудовою, розширює «кут зору» зрілої, вільної і відповідальної особистості, яка, займаючи позицію «над», «не боїться виконувати, як Г. Сковорода, «просту роль» [6].

Р. Охрімчук наводить думки М. Бердяєва про те, що «головним атрибутом духовності є свобода, що виявляється у творенні себе та культури», О. Лосєва – про «її творчий і трансцендентуючий характер», що «вона пов'язана з міфотворенням, гармонійним поєднанням ідеального і матеріального початків античного Космосу...», і В. Ортеги-і-Гассета про те, що «духовність є засадою життя, як космічного альтруїзму, що існує як постійне переміщення від життєвого «Я» до «Інших» [там само]. Для творчо обдарованої особистості духовність постає невичерпним джерелом проблем, зокрема, трансцендентних, тобто, таких, що знаходяться спочатку за межами свідомості і традиційного пізнання і через творчість повертаються у свідомість.

Як вказує автор статті, у пострадянській українській філософії осмислення феномена духовності здійснюється через її розгляд, «як онтологічного осереддя людини та її осмислення через віру, надію, любов, святість (Шинкарук, Кримський), а також через поновлення в аналізі духовності

тенденцій вітчизняної філософської думки (Г.Сковорода, П.Юркевич)» [6]. Важливою видається думка Р. Охрімчук, що «в історичному плані осмислення духовності відбувається переважно у контексті асиметричних дихотомій: дух – матерія, духовне – матеріальне, душа – тіло, духовність – бездуховність тощо. Наслідки дихотомічного розчленування відображались і в інших наукових сферах і суперечках «своїх» і «чужих» між представниками різних конфесій, «високого» і «низького» в культурі, мистецтві, «природи» та «культури» в педагогіці, «еліти» та «простої людини» у соціології тощо. Контекст «асиметричних дихотомій» продовжує залишатися значущим і в сучасних дослідженнях духовності та пошуках методологічного підґрунтя для її розвитку в особистості» [6].

У праці «Дух, душа і тіло» [11], видатний релігійний мислитель і вчений, медик, психолог, педагог, філософ, професор В. Войно-Ясенецький обговорює проблему духу, душі та тіла в широкому контексті природознавства, зіставляючи, зокрема, дух з рослинним, тваринним світом, пов'язуючи дух з мозком, з душею тварин і людей, вказуючи, що дух не безумовно зіставляється з душею і тілом, що існують трансцендентні духовні здібності, що дух міститься як у природі, та і у внутрішній людині, що дух характеризується безсмертям тощо. Святитель Лука виходить у своїх міркуваннях з віри в існування чисто духовної енергії, яку він вважає «первісною і першоосновою» фізичних форм енергії, а через них і самої матерії. Він стверджує, що вищими формами духовності є «релігійність, моральне почуття, філософське і наукове мислення (думки, ідеї – Р. В.), тонка художня й музична спрямованість» [11]. Він наголошує, що «характер – один з важливих духовних проявів душі і тіла» [11].

До числа духовних святителів відносить чудеса, чудесні зіцлення. «Духовне діє на матерію тіла через нервову систему – орган психіки... Дух не тільки творить форми матеріальних тіл, спрямовуючи і визначаючи процес розвитку, але може сам приймати ці форми – матеріалізуватися» [11]. З цього випливає визнання трансцендентальних духовних здібностей [11] і, в цілому, надприродних здібностей духу, приміром, віщих снів. Людина володіє здатністю духовного погляду у минуле і майбутнє, у зовнішній та внутрішній світ [11]. «Дух одразу обіймає і миттєво відтворює все в його цілісності» [11].

Святитель Лука наводить слова Ріше: «Дух може працювати без відома свідомості про його роботу; складні інтелектуальні операції проходить повз нашої свідомості. Цілий світ невідомих для нас ідей тремтить у нас» [11]. Відмітимо, що такі трансцендентні ідеї привертають увагу творчо обдарованої особистості, вони стають ідеями-фіксами отрочества та юнацтва, навкруги яких кристалізуються інші ідеї, як предмет і результат духовної творчої діяльності юних мислителів. Мова йде про такі потаємні явища трансцендентного інтелекту, як інтуїція, інсайт, осяяння, медитація, телепатія, екстрасенсорні здібності тощо.

У розділі «Про внутрішню людину» В. Войно-Ясенецький стверджує, що «майже в усіх людей, навіть, менш чутливих, є інша здатність пізнання, ніж пізнання п'ятьма органами чуття. Чим вище духовність людини, тим яскравіше ця здатність вищого пізнання. За деяких особливих умов і у людей, вищою мірою чутливих, вона проявляється з надзвичайною силою в яснобаченні, передчутті і пророчому передбаченні у невідомому й таємничому шостому чутті, яким вони дізнаються багато чого про людей через речі, які належать їм... У більшості цих фактів є спільне, що вони були виявлені у неформальних станах організму і, передусім, мозку. Це стан гіпнозу, сомнамбулізму, ліхоманкового обряду, медіумізму. Але не завжди» [11].

Що це означає, запитує вчений і святий? І відповідає: «що для прояву трансцендентальних здібностей нашого духу, для виявлення надсвідомості необхідно, щоб згасла або послабшала нормальна, феноменальна свідомість» [11]. В. Войно-Ясенецький наводить відповідні думки І. Канта: «Можна вважати майже доведеним чи легко можна було б довести, ... що людська душа у цьому-то житті знаходиться у нерозривному зв'язку з нематеріальними істотами духовного світу, що вона перемінно діє то в одному, то в іншому світі і сприймає від цих істот враження, які вона, як земна людина, не усвідомлює поки перебуває у благополуччі (тобто, поки вона насолоджується світом матеріальним» [11].

З цих міркувань І. Канта і В. Войно-Ясенецького необхідно зробити висновки науковій психології та педагогіці – вони ставлять нові питання і виокремлюють у традиційних проблемах незвичайні аспекти. Наприклад, чи виникає у психіці з розвитком духовності новий функціональний орган, що відповідає за сприйняття, збереження і творення духовного світу? Чи є творчість своєрідною духовною функцією такого органу? В цьому плані можна по-новому зрозуміти природу творчості, можливо розробити принципово нову духовну теорію творчості і пояснити такі загадкові явища, як інсайт, осяяння тощо. Підкреслимо, що духовність постає, як обов'язковий атрибут творчої обдарованої особистості.

Цікавими є думки святого Луки про безсмертя духу людського – він вважав його таким, що безсмертний, «як всі безсмертні, ангельські духи» [11]. Сутність поглядів В. Войно-Ясенецького на безсмертя духу полягає в його переконанні, що «дух людський має спілкування зі світом трансцендентним, вічним, живе в ньому і належить вічності» [11].

Проблемі духовних звершень присвятив свою працю німецький пастор Ганц Шюрман [14], яка торкається важливих духовних аспектів організації трудової діяльності. Г. Шюрман погоджується з думкою, що «кожний повинен зважити, що в духовних справах він зуміє зростати настільки, наскільки звільниться від самолюбства, власної (егоїстичної – Р. В.) волі та вигоди» [14]. Мотивація праці збагачується новими вищими духовними сенсами, що породжує цілковиту відданість їй, зосередження на ній, зменшується

безліч необхідних завдань, вгамовується шаленство праці і залишається єдине: робити те, що є Боже і його вимагає любов» [14]. Божа воля має бути у щоденній праці [14]. Наша праця повинна кожної хвилини «бути одухотворена та керована любов'ю, яка обрала Бога та його волю. Тоді наша діяльність перетворюється у справжню працю, наше розсіяне діяння – у зібране творіння, наше майбутнє метушіння – у впорядковану поступовість» [14]. Трояке служіння любов'ю Христа передбачає: а) будівництво любов'ю громади; б) зібрання людей праці словом любові; в) пасторально-братерське зібрання.

Важливим моментом духовності праці пастор визнає усвідомлення людиною меж. Більше того, цінності людського обмеження, адже «наше життя, як таке, є обмеженим, але, незважаючи ні на що, воно є *повноцінним*» [14]. «Все, чого досягаємо нашою працею, завжди залишається обмеженим та стосується лише декого. Коли ж через Розп'ятого ми вступили у простір віддання себе, ми переступили межу та досягли Необмеженого. Хрест Ісуса поширює дію універсально на цілий світ. Наше діяння теж пошириться на цілий світ...» [14].

Завдяки духовності людина говорить «так» власному обмеженню, як зовнішньому (соціальне походження, оточення, професійна праця, провідники, домашні співжителі та співпрацівники, зневага та злий наговор), так і внутрішньому (наше духовно-релігійне життя з його обмеженнями, внутрішня безпорадність, обмеження душевно-духовного життя, дефекти психіки, інстинкти, активна та пасивна потреба любові, межі темпераменту, межі фізичної присутності, вікові недуги та нарікання, пов'язані з віком тощо). Визнання людської обмеженості приносить людині почуття свободи, надає можливості «знаходити Бога в речах, а більше – у власних обмеженнях! А тоді все перетворити на трамплін – до Бога» [14]. Зазначені положення Г. Шюрмана про духовну працю, як на долання обмежень можна перенести на будь-яку професійну працю, особливо психологічну та педагогічну працю, оскільки психолог і вчитель має своїм об'єктом душу і духовний світ дорослого і дитини, які виростають з обмеженості і прямують до більшої необмеженості, що особливо характеризує обдаровану особистість.

Наведене вище свідчить про стійкі тенденції до синтезу наукового і релігійного поглядів на дух, духовність, духовний потенціал, духовну культуру, що демонструють богослови, філософи, психологи і педагоги минулого і сьогодення, що має враховувати і творчо обдарована особистість.

Як підкреслює М. Боришевський, «духовно довершена особистість – це наслідок тривалої, наполегливої праці людини над собою, спрямованої на поступове самовдосконалення, свідоме вибудовування себе, з метою наближення до обраного ідеалу, в якому гармонійно поєднуються високі людські чесноти, що дає змогу реалізувати себе і відчувати повноту людського щастя» [3].

Сучасні білоруські психологи М. Дьяченко і Л. Кандибович також трактують духовність, як вищі прояви внутрішнього світу особистості, що виявляються в людяності, сердечності, доброти, щирості, чесності, відкритості для інших людей, широті поглядів, ерудиції, культурі, загальному розвитку особистості, інтелігентності, що утворює її духовний потенціал.

У фундаментальних психологічних дослідженнях Е. Помиткіна щодо проблеми духовного розвитку особистості, духовність відповідно трактується, як «специфічно людська якість, що характеризується усвідомленням загальної єдності й зумовлює прагнення людини до гармонії внутрішнього і зовнішнього світу, спрямовує особистість до реалізації у власному житті ідеалів Краси, Добра та Істини» [9].

Проблемами духовності та розвитку духовної культури особистості у теоретичному і прикладному плані займалися такі спеціалісти, як: Ш. Амонашвілі, І. Бех, В. Величко, І. Зязюн, О. Киричук, В. Киричук, В. Киричук, О. Колісник, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Онищенко, В. Рашковська, О. Хаустова, Д. Чернілевський, Ж. Юзвак та ін.

Духовна культура особистості педагогічного працівника постає, як тонка і складна справа, що потребує від учителя, науково-педагогічного працівника, психолога, соціального педагога не тільки професійної компетентності, а й високої педагогічної майстерності у виховній роботі, з використанням духовних цінностей. В її основу академік І. Зязюн покладає принцип «урівноваження протиріч і протилежностей у важливій сфері соціального життя і поступу системи освіти і виховання, з їх основною ідеєю гармонійного розвитку особистості на засадах Істини, Добра, Краси, Творчості, Свободи, у цілепокладанні історичних і новітніх освітніх парадигм, засобами філософської любомудрості, з використанням психолого-педагогічних і дидактичних закономірностей» [7].

Властивий для поглядів багатьох спеціалістів акцент на ідеали Добра, Краси та Істини, як на вищі духовні цінності передбачає тісний зв'язок між ними і не виключає їх поєднання з релігійними, християнськими духовними ідеалами Віри, Надії, Любові, що відповідають вищим канонам Церкви. Відданість цим вищим цінностям і утворює серцевину духовної культури творчо обдарованої особистості. Водночас, при тлумаченні духовної культури слід враховувати діалектику духу, для якої притаманні антиномії добра і зла, краси і спотвореності, істини і неправди, віри та зневір'я, надії та відчаю, любові і ненависті.

Відмітимо той факт, що розглянута вище модель тріади «дух – душа – тіло», як закон, моделюється у багатьох духовно-душевно-тілесно подібних витворах людства. Більш видатним з них є Християнська Трійця – Бог Отець, Бог Син і Бог Святий Дух. У соціальній практиці цьому відповідає будь-яке суспільне утворення, адже його конституція або кодекс – це духовна основа; система управління і влади – «душа»

суспільства; а відповідно організоване й діюче суспільство – це його «тіло». В науці і техніці на цьому базується загальна побудова будь-яких концептуальних, науково-технічних тощо систем. Наприклад, автомобіль має матеріальну конструкцію (тіло), системі управління (душу) та транспортні функції (дух, як різноманітні динамічні параметри руху у різних напрямках з різними швидкостями). Ще більш виразна в цьому плані будь-яка комп'ютерна система з її матеріальною конструкцією (тіло), блоком програмування для виконання різних дій (душа) і численними функціями, наприклад, обчислення, презентації, передавання інформації тощо (дух). Таке концептуальне трактування вказаної духовно-душевно-тілесної тріади повторюється, як всеохоплюючий закон організації людського життя, який свідомо чи несвідомо реалізують у своїх творчих пошуках та ідеях обдарована молодь і талановиті професіонали.

У цьому ми вбачаємо загальні психологічні та онтологічні основи розвитку духовної культури людини, як представника будь-якої професії і, передусім, педагогічної, тобто, педагогічних працівників. Останні в буквальному сенсі мають справу з духовними цінностями, як складовими **духу** людської цивілізації, за допомогою яких програмують (з використанням різноманітних навчально-виховних програм, без чого немислима освіта) розвиток **душі** і **тіла** представників підростаючого покоління.

У межах тріади «дух – душа – тіло» існують ще не відкриті лого-психо-соматичні закономірності, що мають відображати єдине людське одухотворене, одушевлене, органічне ціле, що стосуються також її взаємодії із зовнішнім соціальним і природним макросвітом, медіа-мінісвітом самої особистості та її внутрішнім генетичним наносвітом. Наука тільки підходить до розкриття цієї різномасштабної цілісності з аналітико-синтетичних, конкретизуюче-узагальнюючих, індуктивно-дедуктивних, агломеративно-систематизуючих, хаотично-синергетичних, логічних і аналого-реконструктивно-комбінаційно-спонтанних, творчих, дослідницьких позицій. Ці зони взаємодії мають бути досліджені у духовно-душевно-тілесному плані. Ці особливості духовних цінностей утворюють фонд творчих ідей для обдарованої молоді, ключем до яких виступає їх розвинена духовна культура.

Духовна культура педагогічних працівників практично реалізується завдяки особливій духовній діяльності, поданої такими етапами-компонентами роботи з духовними цінностями, як: потребово-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, цілеформувальний, операційно-результативний та емоційно-почуттєвий – в цілісному контексті психолого-педагогічної праці освітнього персоналу, як джерела духовності, з її функціями та продуктами.

Вирішальну роль у розвитку духовної культури дитини відіграють мати і батько, адже вони є головними у передаванні дитині вищих духовних цінностей, зокрема, таких, на думку спеціалістів, як любов

до праці і почуття власної гідності. Разом з тим, закладаючи у ранньому дитинстві базові види родової духовної поведінки, з її сензитивними періодами, що філогенетично виправдали себе, сім'я вкладає певні консервативні обмеження у маленьку дитину, що долаються пізніше дошкільною та шкільною освітою, а у глобальному життєвому масштабі – культурою, наукою, релігією. Ці обмеження вимагають всеосяжного впливу духовних цінностей: науково-світоглядних, етичних (у вигляді різноманітних кодексів поведінки), естетичних і релігійних.

На противагу обмеженому фрагментарному підходу, видатними діячами людства був запропонований інший – всеохоплюючий «дедуктивний» підхід, від нескінченності та вічності природи до окремого кінцевого життя, від Бога до особи, що базується на визнанні духовної просторово-часової всеосяжності, вічності і безмежності світу і людства. Ці дві тенденції прямують одна до одної, в перспективі вони мають зустрітися (і вже поступово зустрічаються), тим самим, реалізувати мрію вітчизняних мислителів про єдність науки, мистецтва та релігії, що має принципове значення для глибшого розуміння людини і подальшого розвитку людства та його інститутів, у тому числі, освіти.

Відповідно до цього, духовна культура людства, що існує в момент народження дитини, утворюється духовними цінностями, що передаються через дорослих, визначаючи напрямок її розвитку, як особистості, а пізніше самостійно стають предметом засвоєння, асиміляції, збереження, використання, генерування, оновлення, трансценденції, поширення власними зусиллями у процесі праці тощо. В науковій психології та педагогіці духовна культура займає особливе місце серед інших видів культури, як вищий її вид.

Таким чином, проблематика розвитку духовної культури вносить у розв'язання актуальних проблем психології та педагогіки принципово нові цивілізаційні аспекти. Духовні цінності виступають, як ідеї всеєдності людства та внутрішньої інтеграції кожної творчо обдарованої особистості. Тому ці ідеї мають вищий аксіологічний статус, а, відповідні до них духовні цінності – вищий пріоритет, у порівнянні з іншими, адже вони дозволяють розглядати людину з позицій вічності і безмежності духу, а її індивідуальне буття, як необхідну складову безсмертного і нескінченного життя людства.

Використані літературні джерела

1. *Аверинцев С. С.* Софія-Логос : Словник. – 3-е вид. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2007. – 650 с.
2. *Бех І. Д.* Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2006. – 272 с.
3. *Боришевський М. Й.* Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / Мирослав Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с.
4. *Гегель Г. В. Ф.* Работы разных лет. – В 2 т. – Т. 2 // Сост., общ. ред. А. В. Гулыги. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1973. – 630 с.
5. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України / гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. *Зязюн І. А.* Філософія педагогічної дії: Монографія / І. А. Зязюн. – Київ-Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
8. *Онищенко В. Д.* Філософія духа і духовного пізнання: Християнсько-філософська ноологія. / В. Д. Онищенко. – Львів: Лотос, 1998. – 338 с.
9. *Помиткін Е. О.* Психологія духовного розвитку особистості: монографія / Е. О. Помиткін. – К.: Наш час, 2007. – 280 с.
10. *Рибалка В. В.* Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навч. посіб. / В. В. Рибалка. – Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 575 с.
11. Святитель Лука (Войно-Ясенецький). Дух, душа и тело. – Клин: Христианская жизнь, 2007. – 128 с.
12. *Фейербах Л.* История философии. Собр. соч. : В 3 т. / Пер. с нем., ред. и вступ. ст. М. М. Григорьяна. – Т. 1. – М.: Мысль, 1967. – 544 с.
13. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
14. *Шюрман Гайнц.* Духовна праця / Пер. з нім. Н. Лозинська. – Львів: Свічадо, 1999. – 72 с.